

Anka László*

APPONYI ALBERT JUBILEUMI SZÜLETÉSNAAPJAI A KULTUSZ JEGYÉBEN

*ALBERT APPONYI'S JUBILEE BIRTHDAYS AS A FORM OF HERO
WOESHIP*

ABSTRACT

Count Albert Apponyi (1846-1933) was active in politics for sixty-one years of his life. Over the course of decades, popular opinion of him continually shifted. His father had been the last chancellor of the feudal Hungarian Kingdom, which had been swept away as a result of the 1848 Revolution. His father's ensuing unpopularity had thus hurt his embryonic career, but the Great Military Defense Debate of 1889 was what changed all of that, when Apponyi forced the government to back down. As a result Apponyi earned a nationwide reputation as a great orator. During the decades of the Dualistic Era, this popularity proved to be relative, however. The peace treaty negotiations that closed WWI were what brought about the final change on his behalf, for it was at that time when he gave his so-called „apologia” (in Paris on January 16th, 1920), which provided the foundations for the unfolding revisionist principle and stated that the peace treaty was fundamentally unfair. Afterwards Apponyi's national admiration took off. His 75th, 80th and 85th birthday celebrations were important moments in the evolution of his adulation, all of which were celebrated publicly. Numerous speeches, pamphlets, poems, grantings of honorary citizenship and documents lauding Apponyi were made on the occasions of these jubilees. The men behind the Apponyi hero worship treated his life story in a biased manner though, distorting the role he had played after 1920 and devoting minimal attention to his pre-WWI career. Those who did invoke that period did so very selectively, misconstruing facts and wrongly crediting Apponyi for the actions of others. They devoted hardly any attention to Apponyi's stints as Speaker of the House of Representatives and as Minister of Culture, noting them only in passing. Apponyi's divisive political personality during the pre-WWI period and the search for scapegoats to pin the blame on for losing the war were the reasons why that part of his career was so thoroughly ignored.

1. Előzmények

Apponyi az 1889-es nagy véderővita után országos népszerűsége tett szert. Emlékiratai első kötetében írta arról az időszakról: „akkor állottam népszerűsége-

* Dr. PhD Anka László, tudományos munkatárs, VERITAS Történetkutató Intézet, Budapest

gem és befolyásom tetőpontján. Mikor 1892 június havában, a koronázás 25-ik évfordulóját ünnepeltük, és én résztvettem abban a lovasbandériumban, amely őfelségét bevonulásakor kísérte, a közönség olyan ovációban részesített, mely szinte tulment a király jelenlétének tartozó tekinteten.”¹ A népszerűség alapját Tisza Kálmánnak az úgynevezett Nagy Véderóvitában való legyőzése és komoly szónoki képessége adta. A vita után egyre többször merült fel a közvélemény egy részében a remény, hogy a közeljövőben miniszterelnök lesz. Több publicista az angol konzervatív miniszterelnökhöz, Benjamin Disraelihez, Beaconsfield lordjához hasonlította. Amikor a képviselőház elnöke, majd kultuszminiszter lett, több város díszpolgárának választotta. A korabeli magyar egyetemek díszdoktorrá avatták. Népszerűsége, szónoki elismertsége azonban relatívnak tekinthető, amelyek a vele szimpatizáló sajtóban, brosúráirók kiadványaiban, a 67-es, majd 48-as ellenzéki körökben jelentek meg. A közvélemény egy része rokonszenvvel, más része ellenszenvvel viszonyult hozzá. Népszerűsége relatív, politikai szereplése megosztó volt a boldog békeidőkben. Ezt jól szemlélteti, mikor a Széll-csend idején a budapesti közgyűlésen a díszpolgári cím adományozásából akkora vita kerekedett, hogy az előterjesztő városatya visszavonta javaslatát, mert a fővárosi képviselők eltérő véleményt alkottak Apponyiról. 1916-ban, hetvenedik születésnapja is úgy alakult, hogy a vele szimpatizáló sajtó, politikusok és más közéleti alakok ünnepelték. Az aktuálpolitikai helyzet miatt Tisza István miniszterelnök is figyelembe vette születésnapját, amikor az ellenzéki pártok vezéreit az úgynevezett bizalmi férfiakat, informális tájékoztatásra hívta össze. Úgy szervezte az időpontot, hogy a születésnapos ott tudjon lenni.

Ez a relatív népszerűségi állapot eltartott az első világháború végéig. 1919 novemberében, a Huszár-kormány megalakulása után dőlt el, hogy Apponyi fogja vezetni a világháborút lezáró tárgyalásokon a magyar béke delegációt.²

Ekkortól beszélhetünk Apponyinál a személyét övező országos kultusz kialakulásáról.³ Ennek szimbolikus eredete megjelölhető az 1920. január 16-án a párizsi külügyminisztérium épületében elmondott úgynevezett védőbeszédében.⁴ Az itt összefoglalt területvédő érvrendszert a magyar nemzet egésze a magáénak érezte. Annak a küzdelemnek egyik élharcosává avatták, amely a trianoni békeszerződés és a határok felülvizsgálata mellett folytatott agitációs munkát. Apponyi ebben a nemzet akaratának legékesebb szónoki kifejezőjévé lépett elő. A társadalom azonosult revizionista nézeteivel, pártállástól függetlenül. Tevékenységét az ügyvédi jogvédő munkával állították párhuzamba és aggatták rá a „nemzet ügyvédje”⁵ jelzót. A kultuszt megalapozó védőbeszéde még életében középiskolai írásbeli vizsgatétel lett: „Az érvelés és bizonyítás módja Apponyinak a trianoni békéről mondott beszédében.”⁶

A kultusz főszereplője maga is hozzájárult a „szobrosítási kísérlet”⁷ gyors és sikeres térnyeréséhez. Folyamatosan szerepelt és szerepeltették. Egyszerre volt parlamenti politikus, legitimista vezető, a Nemzetek Szövetségében fődelegátus és tag az Interparlamentáris Unióban. Oly szónoki fórumok álltak rendelkezésére

és olyan ügyekben szólalt fel (optánsügy, határon túli magyar kisebbségek jogai), amelyekkel elnyerte a magyar közvélemény egészének tetszését.

Öregkorának több pillanata vált össznemzeti ünneppé. Hetvenötödik, nyolcvanadik, nyolcvanötödik születésnapja kultuszának legkiemeltebb pillanatai voltak, ezekre mindig országos figyelem irányult.

2. JUBILEUMI SZÜLETÉSNAPOK

Egy esztendővel a trianoni béke aláírása után, 1921. május 29-én töltötte be hetvenötödik életévét. Születésnapjáról országosan megemlékeztek. A képviselőházban szervezőbizottság állt fel, ami a fővárosból koordinálta az országos lelkesedés programjait.

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában megőrizték az akkor hozzá intézett 288 darab születésnapjára üdvözlő levelet. Ez két nagy csoportra oszlik.

Egyikbe vannak sorolva azok, melyeket magánszemélyek intéztek Apponyihoz. Összesen száználhármas ilyen levél található. A következő (szociológiai) csoportok alakíthatók ki ezek alapján: oktatáspolitikai szakemberek és tanárok, diákok, katonatisztek, munkások és kisiparosok, politikusok és diplomaták (országgyűlési képviselők, államtitkárok, miniszterek, konzulok, attasék), külföldiek (értelmiségiek és főrendek), magyar főnemesek, egyházi személyek (rabbi, főpap).

A másik köszöntő levélcsoport Magyarország 'hivatalosságaitól' ered. Egyesületek (Jászberényi Stefánia Szövetség, Magyar Labdarúgók Szövetsége, Országos Magyar Gazdasági Egyesület), egyházi szervezetek (esztergomi papnevelde, ortodox izraelita hitközség, evangélikus egyházkerület), törvényhatóságok (vármegyék, városok), világi szervezetek (Zeneakadémia, Apponyi Collegium, egyetemek, gimnáziumi tantestületek), vidéki pártszervezetek küldték el szerencsekívánataikat.

Hatan verset írtak hozzá, de a szervezőbizottság egyiket sem engedte a hivatalos rendezvényeken elszavalni. Majorné Papp Mariska színésznő így panaszkodott Apponyihoz intézett levelében, amikor megküldte neki a költeményét: „Méltóságos Uram! Itt küldöm a köszöntőt – lehet hogy nem jó, hogy nem kifogástalan – de én összes drámai tudományom elővéve úgy elszavaltam volna díszmagyarban hogy Apponyi azt el nem felejtette volna, mint ahogy a Kormányzó sem felejtkezik el soha az 'Állj meg Horthy'-ről. Hát ha nem lehet – Istenem, istenem hát nem lehet.”⁸

Az ünnepséget három naposra szervezték. Május 27-én a nemzetgyűlésben tartottak ünnepi ülést, ahol szónokok egész sora méltatta Apponyit, majd ő maga is beszédet tartott. Este a gróf budavári palotájában fogadott tisztelgő küldöttségeket, melyek szerencsekívánatokot hoztak. Másnap Horthy Miklós kormányzó társaságában ment misét hallgatni a Szent István Bazilikába, az út mentén ünneplő tömeg éljenezte az idős gróft. Este a Vigadóban tartottak fogadást, ahol Bethlen István miniszterelnök volt az ünnepi szónok. Harmadnap, május 29-én, a pesti vármegyeházán volt a záró rendezvény, amikor vidéki küldöttségek tisztelegtek Apponyi Albert előtt.⁹

Az emigrációban élő IV. Károly király a Habsburg-dinasztia legrégebb és leg-rangosabb kitüntetését, az Aranygyapjas Rendet adományozta neki, amiért Apponyi a nyár folyamán el is utazott Svájcba, hogy személyesen átvehesse.

Születésnapja alkalmából róla neveztek el Budapesten a mai Ferenciek terét. A tér egyik épületére a következő felirattal helyeztek el márványtáblát a névadók. „Ez a tér nevét nyerte napjaink díszétől, a nemzet dicsőséges nagy fiától, Apponyi Albert gróftól 1921. május 28-án, amikor az ország egy szívvel, lelkesen megülte e fiának betöltött 75. életévét és közéleti szereplésének 50. évfordulóját. Élete tisztaságát, önzetlenségét, a haza szolgálatában kátói jellemét és cicerói ékesszólását e kőbe vésve tanuságot kívántak az utókor számára tenni azok, akik vele egyidőben éltek. Magyar! Aki ezt olvasod és e téren áthaladsz, vidd az ő dicső emlékét magaddal a szívedben.”¹⁰

Ezután divat lett Apponyiról közterületet elnevezni. A két világháború között még 17 tér, vagy út vette fel nevét Budapesten, egy tér Pécsen és Pilisvörösváron, egy utca Dombóváron, Kiskőrösön, Szolnokon.

Apponyi 1901-től elnöke volt a Budapesti Poliklinikai Egyesületnek, amely a fővárosi szegények ingyenes járó-, majd fekvőbeteg ellátását volt hivatva támogatni. Az Egyesület által a mai VII. kerületben fenntartott kórházat a hetvenötödik születésnap alkalmából Apponyi Albert Poliklinikának nevezte el.¹¹ 1915-ben alapító elnöke lett az Országos Stefánia Szövetségnek, amely anya- és csecsemővédelemmel foglalkozott, hogy csökkentse a gyermekhalandóság arányát. A Szövetség fővárosi anyaotthona szintén felvette ekkor a gróf nevét.¹²

Budapest közgyűlése a századfordulón még nem akarta díszpolgárnak megválasztani, de a hetvenötödik születésnapon a címadományozást már senki nem vitatta. A Pesti Napló idevonatkozó cikke szerint néhány hét alatt százkilenc település juttatta el határozatát a szervező bizottságnak, hogy a gróft díszpolgárrá választották.

Tápiógyörgyén, egy Pest megyei kis faluban az alábbi módon zajlott le ez a döntéshozatal: „Előadó jegyző közli a képviselőtestülettel, hogy a mai gyűlés első tárgya Gróf Apponyi Albert közéleti szereplésének méltatása. Ezek után ismerteti hazánk e nagy férfiának Gróf Apponyi Albert úrnak életét és közéleti tevékenységét s indítványt terjeszt a gyűlés elé Gróf Apponyi Albert úr díszpolgári leendő megválasztása iránt. A közgyűlés az előadó ismertetését és indítványát zajos tetszéssel fogadja,- szünni nem akaró éljenzéssel ünnepli Gróf Apponyi Albert urat születésének 75-ik és közéleti szereplésének 50-ik évfordulója alkalmából, s az egész nemzettel irányában érzett hálája és szeretete jeléül őt egyhangú lelkesedéssel Tápiógyörgye község díszpolgárává kiáltja ki.”¹³

A nyolcvanadik és nyolcvanötödik születésnapok alkalmából is folytatódott a díszpolgári címek adományozása. Békéscsaba, Csorvás, Debrecen, Gödöllő, Kaposvár, Kiskunhalas, Körmen, Makó, Miskolc, Orosháza, Pilisvörösvár, Solyvár, Szeged, Szombathely, Vác mind így cselekedtek.

Bár az ünnepi hangulatot nem tudta érdemben megzavarni, az októbrista emigráció által megjelentetett Bécsi Magyar Ujság közölte Apponyinak azt a levelét,

amelyet 1918. december 29-én Károlyi Mihály miniszterelnökhöz intézett és tanácsadói véleményt írt a külpolitikai helyzetről.¹⁴ Ezt az írását nevezték „karácsonyi levélnek.” A dokumentum éppen ellenkezőjét mutatta annak, amit 1920 után Apponyi és hívei is el akartak hitetni a közvéleménnyel, miszerint az öreg gróf visszavonult a politikától és nem támogatta a Károlyi-rendszert. Pedig más forrás azt is megerősíti, hogy nem is csak az ebben a levélben írt helyzetelemzéssel, hanem egyházpolitikai téren is tanácsokkal és pozícióvállalással próbálta a fiatal köztársaságot támogatni.

Apponyi éberhardi kastélya és birtokai a trianoni béke után Csehszlovákia fennhatósága alá került. Egy részét elkobozták, a többit kénytelen volt áron alul eladni, mert a csehszlovák rezsim távozásra szólította fel. A magyar állam kárpótlásul a Széchényi gróftól megvásárolta a gyöngyösapáti kastélyt és birtokot és Apponyinak ajándékozta egy hónappal nyolcvanadik születésnapja előtt.¹⁵ A gróf családostól ide vonult vissza és a következő jubileumi születésnapon csak a Magyar Külügyi Társaság delegációját fogadta, amelynek 1920-as alapításától haláláig Apponyi volt az elnöke egyébként elzárkózott a nyilvánosságtól. Amikor a tavasz folyamán arról értesült, hogy a parlamentben is ünnepi ülést akarnak rendezni a tiszteletére, Scitovszky Béla képviselőházi elnökhöz levelet intézett. „A lapok kiadásai folytán már készültem hozzád, mihelyt vidéki tartózkodásomból ide visszatérek, mikor nagybecsű leveledet vettem, mely mintegy hivatalosan értesít engem a nemzetgyűlés tagjainak 80ik születésnapom ünneplésére vonatkozó szándékáról. Mondanom sem kell hogy képviselőtársaimnak ez a szándéka engem mélyen meghat és hogy átérzem annak megtisztelő voltát. Mégis kérnem kell, hogy ennek a kivitelét mellőzni méltóztassanak. Éppen csak öt éve hogy a nemzetgyűlés, az államhatalomnak, önkormányzatoknak összes tényezői, megyék, városok, községek épügy mint egyesületek és egyéb testületek, közéleti működésem 50ik évfordulója alkalmából olyan ünnepi megemlékezéssel tiszteltek meg, a melynek emlékét erkölcsi örökségem egyik legbecsesebb részeként őrzöm és hagyományozom majd gyermekeimnek és unokáimnak, melyben azonban még nálamnál érdekesebb egyén is csak egyszer részesülhet életében. Születésem 80ik évfordulója csak emberi, nem közéleti emléknep és én már régen elhatároztam hogy azt minden ünnepléstől távol, családom körében akarom egész csendben és visszavonultságban eltölteni. A legnagyobb hálával eltelve a megtisztelő szándék iránt mely képviselőtársaim részéről megnyilvánul, csak azt a becses jóindulatot kérem megtartani, melyből az kiindult, de a jóindulat ünnepélyes megnyilvánulását mellőztetni és e napra való visszavonultságot ohajtó lelki dispositiómat méltányoltatni kérem.”¹⁶

Kérését teljesítették, ezúttal nem került sor háromnapos rendezvénysorozatra, mint 1921-ben.

A Magyar Külügyi Társaság Eöttevényi Olivér ügyvezető igazgató kezdeményezésére 1925. október 21-én elhatározta, hogy Apponyi nyolcvanadik születésnapjára emlékkötetet készítenek. Földes Béla társasági tag azt javasolta, csak a trianoni

békeszerződésről és a nemzetközi ügyekről szóljon, mert az egész életmű összefoglalása óriási terjedelmet igényelne és nem lenne egységes szerkezetű.¹⁷ Ennek ellenére a zeneművészet, szociálpolitika, a grófi família eredete és más témák is helyet kaptak a neves szerzők tizennyolc tanulmányában nem kevés hibával, valótlanosság állításával és olyan írói stílussal, amelyből kevés konkrétum derül ki.¹⁸ Például az emlékkönyvben külön fejezet foglalkozik a nemzetközi választott döntőbíróóságok és Apponyi kapcsolatával, csak az nem derül ki az írásból, hogy a gróf tagja volt-e a hágai Nemzetközi Választott Döntőbíróáságnak, amit csak a Révai Nagylexikon egy szócikke állít.¹⁹ Később a Társaság foglalkozott Apponyi béke Nobel-díjra jelölésének kérdésével is, de már lekésve arról, hogy határidőre megtegyék a jelölésüket. Ugyanekkor az Amerikai Egyesült Államokban élő tisztelői aranyserleget küldtek Apponyinak ajándékba. Öt évvel korábban még csak 288 üdvözlő levelet kapott, most a korabeli sajtó szerint 20 ezret.²⁰ Másokhoz hasonlóan Halmay Elemér „A nyolcvanéves Apponyi” címmel kis könyvet írt a grófról.²¹

Nyolcvanötödik születésnapján a Külügyi Társaság ismét kitett magáért. A Népszövetségi Ligák Nemzetközi Uniójának nagygyűlését Budapestre szervezték, így a születésnapra nemzetközi társaság sereglett össze. A Külügyi Társaság nyolcvanöt levelű színezüst babérágat nyújtott át nyolcvanöt éves elnökének a születésnap-i rendezvényen az Országházban.²²

A Társaság a kultusz ápolását nem adta fel a gróf halála után sem, de akkor már vetélytársa is akadt az 1937-ben alakult Gróf Apponyi Albert Társaság képében.²³

Apponyi 1922-ben adta ki emlékiratai első kötetét. Majd úgy tűnt ennek már nem lesz folytatása. De a memoáriráshoz újabb lendületet adott nyolcvanötödik születésnapja 1931-ben. A magyar országgyűlés tagjai ünnepi ülésen tisztelték meg születésének jubileumi évfordulóját, ahol az az Almásy László képviselőházi elnök mondott köszöntőt, aki az 1901-es képviselőházi választások idején mindent megtett azért, hogy Apponyit Jászberényben legyőzze. Ünnepélyes felszólalásának zárásaként az alábbi kezdeményezéssel élt: „javaslom a t. Háznak, méltóztassék kimondani, hogy a Ház teljes bizalommal felkéri magát a leghivatottabb egyént, gróf Apponyi Albertet, hogy a Mindenható kegyelméből életének még hátralévő idejében ezt a jelen és jövő nemzedék okulására szolgáló írásművet az ő jó- és balsorsban osztályos társának, hitvesének szeretetteljes segítségével alkossa meg.”²⁴

Így jelentek meg emlékiratainak további kötetei 1933-ban és 1934-ben. A szerzői tiszteletdíjra sem lehetett panasz. A t. Ház miniszterelnöki nyugdíjat szavazott meg Apponyinak élete hátra lévő részére, emellett a memoár kiadására egyszeri 250 ezer pengőt, felesége pedig a miniszterelnöki nyugdíj összegének felében részesült haláláig. (A történettudomány hálával tartozik Almásy Lászlónak az emlékiratok második és harmadik kötetéért.)

Ugyanebben az évben képviselőházi választásokat tartottak Magyarországon. Apponyi kihívó és küzdelem nélkül tizenharmadik alkalommal is megszerezte a jászberényi mandátumot. Ekkor már ötven éve volt a város képviselője és az aranymandátum szó szerint arany lett, mivel a jászok a képviselői megbízólevél

helyett egy aranytáblára írták rá a mandátum megszerzését igazoló hivatalos szöveget. Ezt nyújtották át a város képviselőjének, amely ma is megtekinthető a Nemzeti Múzeum állandó kiállításának részeként.

Az aranymandátum átadásra olyan nagyszabású rendezvényt szerveztek Apponyi jászberényi hívei, amelyre Teleki Pál volt miniszterelnök, egykori vallás- és közoktatásügyi miniszterek (Klebelsberg Kuno gróf és Lukács György), több államtitkár és főispán, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, rengeteg külföldi újságíró is ellátogatott a városba, de a városiak is népes küldöttséggel képviseltették magukat az országgyűlésben tartott születésnapj ünnepi ülésen.²⁵

Halmay Elemér „A nyolcvanötéves Apponyi” címmel újabb könyvet adott ki,²⁶ aminek tartalma szó szerint megegyezett „A nyolcvanéves Apponyi” tartalmával, hogy halála után harmadik címmel harmadszor is kiadja ugyanazt a szöveget.

3. Összegzés

A kultuszépítésben szerepet játszókat relatívan viszonyultak életútjához. Az 1920 utáni szerepét mértéktelenül eltorzították. Többségük nem foglalkozott a világháború előtti pályafutásával, ha igen, akkor is szelektáltak belőle, többször valótlanosságokat állítottak, tényeket ferdítettek el, olyan cselekedeteket tulajdonítottak neki, amelyet más követett el – de a kultuszépítők a dicsőséget Apponyira testálták. Képviselőházi elnökségével, vallás- és közoktatásügyi miniszterségével, bel- és pártpolitikájával alig foglalkoztak, többnyire csak említés szintjén. hatvanhetes, negyvennyolcas ellenzékiiségével még kevésbé.

A kultuszépítők többségének Apponyi első világháború előtti pályájáról való hallgatása mögött a korábban megosztó politikai személyiség és a világháború elvesztésének felelőskeresése állt. Hogy a hatvanhetes rendszer felbomlásában mennyire felelősnek találták elég csak Szekfű Gyulának a „Három nemzedékben” róla írtakra hivatkozni.²⁷

Az azonban feltűnő, hogy vallás- és közoktatásügyi miniszterségéről annak ellenére sem akartak megemlékezni, hogy a hetvenötödik születésnapján számos oktatáspolitikus, illetve felső- és középfokú oktatási intézmény felsorakozott Apponyi mellett.

Az életút szelektív ábrázolása legmarkánsabban az 1926-ban kiadott „Apponyi Emlékkönyv” fejezeteiben jutott kifejezésre.

Kultuszának kiemelt elemei a béke delegációs párizsi védőbeszéd, a revizionizmusbeli szerepe, az Interparlamentáris Unióban, a Nemzetek Szövetségében való fellépése, Roosevelttel amerikai elnök barátsága, szónoki sikerei, idegennyelv tudása, zenerajongása, példamutató politikai erkölce köré csoportosultak és folyamatosan ismétlődve váltak kiüresedett közhelyekké, miközben a magyar történelem nagy alakjaival állították párhuzamba. Születésnapjára szervezett ünnepi rendezvényeken, az ebből az alkalomból elmondott beszédekben, megjelent opusokban is ezek az elemek ismételték egymást.

Apponyi Albert kultusza még több irányban is vizsgálható. Senki nem foglalkozott azzal, hogyan jelent meg alakja a jászsági emlékezetben, néphagyományokban. Feldolgozásra vár a Gróf Apponyi Albert Társaság működése, amelynek iratanyaga megtalálható az OSZK Kézirattárában. Adatbázisba gyűjthetők mindazon vidéki önkormányzatok, amelyek egykor díszpolgárrá választották, vagy közterületet, közintézményt neveztek el róla. Ötször jelölték béke Nobel-díjra, de ezek részleteit még senki sem vizsgálta. Halála után az Országgyűlési Múzeumba került hagyatékából kialakították az Apponyi-szobát. A világháború során innen Nyugatra vitték a nemesfémből készült relikviáit, majd a '49-es múzeumbezárás után újra szétszóródtak kultuszának tárgyi emlékei, melyek közül nem mindenkinek ismert a lelőhelye és az újjászerveződött Országgyűlési Múzeumba sem került minden vissza.

JEGYZETEK

1. Apponyi Albert (1922): Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom – huszonöt év az ellenzéken. Pantheon. Budapest. 201. old.
2. Romsics Ignác (2003): A trianoni békeszerződés. Osiris. Budapest. 161-162. old.
Anka László (2013): A béke delegáció elnökének kiválasztása. Miért éppen Apponyi? Élet és Tudomány. 2013/22. szám. 681-683. old.
3. Ablonczy Balázs (2010): Trianon-legendák. Jaffa. 53-55. old.
4. Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek. 1919-1924. Attraktor. Máriabesnyő. 18-26. old.
5. Pongrácz Kálmán (1941): A nemzet ügyvédje (Emlékezés Apponyi Albertre, a revízió első harcosára.) Különnyomat. Budapest. Zeidler Miklós (2001): Apponyi Albert a „nemzet ügyvédje.” Európai utas. 2001/1. szám. 56-58. old.
6. Strasser György (1932): A Győri M. Kir. Állami Leánylíceum értesítője az 1931-32. iskolai évről. Győr. 17. old.
7. Halmay Elemér (1933): Emlékezés Apponyi Albertről. Szerző kiadása. 63. old.
8. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZKK), Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözlések. Fol. Hung. 2178/II. Majorné Papp Mariska levele Apponyi Alberthez 1921. május 18. 24.
9. Szécsényi András (2013): Apponyi Albert kultusza a két világháború között. Valóság. 2013/9. szám. 45-46. old.
10. Pethő Sándor (1926): Gróf Apponyi Albert. Eligius. Budapest-Leipzig. 5. old.
11. A Gróf Apponyi Albert Poliklinika almanachja. Kiadja a Gróf Apponyi Albert Poliklinika. 1926. 100. old.
12. Anka László (2014): Gróf Apponyi Albert belpolitikai pályafutása a dualizmus korában. Doktori (PhD) disszertáció. ELTE BTK TDI. Budapest. 115. old.
13. Németh Csaba (2013): Gróf Apponyi Albert Tápiógyörgye elfeledett díszpolgára. Thapeu. 2013/3. szám. 6-7. old.

14. Litván György (1978): Károlyi Mihály levelezése. I. köt. 1905–1920. Akadémiai. Budapest. 355–358. Zeidler Miklós (2003): Trianon. Osiris. Budapest. 43–45.
15. Az Est. 1926. április 17. Odescalchi Eugénie (1987): Egy hercegnő emlékezik. Gondolat. Budapest. 159. old.
16. OSZKK, Apponyi Albert levele a képviselőház elnökéhez, 1926. április 25. Levelestár. I. n.
17. MNL OL, Magyar Külügyi Társaság K 605. A Magyar Külügyi Társaság ülésjegyzőkönyvei, iratai. 1924–1943. (1925. október 21. ülés.) 20–22. l.
18. Apponyi Emlékkönyv. Adalékok Apponyi Albert gróf közéleti működésének méltatásához születésének 80-ik évfordulója alkalmából. Magyar Külügyi Társaság. Budapest. 1926.
19. Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. Mons-Ottó. Révai. Budapest. 1916. 403–404. old.
20. MNL OL, Parlamenti Múzeum K 816. A Parlamenti Múzeumra és kiállításaira vonatkozó hírlapkivágások 1919–1948. (Uj Nemzedék, 1933. május 27.) 15. l.
21. Halmay Elemér (1926): A nyolcvan éves Apponyi. Korszerű elmélkedés. Kelet Népe. Budapest.
22. Szécsényi (2013): 46. old.
23. OSZKK, Gróf Apponyi Albert Társaság iratai és Csekonics Ivánhoz intézett hivatalos levelei 1937–1944. Analekta. 10.160.
24. Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XXXVII. köt. (1931. május 28. ülés) 17–18. old.
25. Anka László (2015): „Vihar tépte büszke tölgyünk” Gróf Apponyi Albert jászberényi kultusza a kezdetektől napjainkig. Ujváry Gábor (szerk): VERITAS Évkönyv 2014. VERITAS Történetkutató Intézet-Magyar Napló. Budapest. 2015. 113–114. old.
26. Halmay Elemér (1931): A nyolcvanöt éves Apponyi. Revízió-Kelet Népe. Budapest.
27. Szekfű Gyula (1938): Három nemzedék és ami utána következik. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest. 285–286. old.

Levéltári források

- MNL OL, Magyar Külügyi Társaság K 605. A Magyar Külügyi Társaság ülésjegyzőkönyvei, iratai. 1924–1943.
- MNL OL, Parlamenti Múzeum K 816. A Parlamenti Múzeumra és kiállításaira vonatkozó hírlapkivágások 1919–1948.
- OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek. 1921 május. Hatóságok és testületek üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/I.
- OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek. 1921 május. Magánosok üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/II.
- OSZKK, Apponyi Albert levele a képviselőház elnökéhez. Levelestár.
- OSZKK, Gróf Apponyi Albert Társaság iratai és Csekonics Ivánhoz intézett hivatalos levelei 1937–1944. Analekta. 10.160.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ablonczy Balázs (2010): Trianon-legendák. Jaffa.
- Anka László (2013): A békedelegáció elnökének kiválasztása. Miért éppen Apponyi? Élet és Tudomány. 2013/22. szám. 681-683. old.
- Anka László (2015): „Vihar tépte büszke tölgyünk” Gróf Apponyi Albert jászberényi kultusza a kezdetektől napjainkig. Ujváry Gábor (szerk): VERITAS Évkönyv 2014. VERITAS Történetkutató Intézet-Magyar Napló. Budapest. 2015. 99-124. old.
- A Gróf Apponyi Albert Poliklinika almanachja. Kiadja a Gróf Apponyi Albert Poliklinika. 1926.
- Apponyi Albert (1922): Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom – huszonöt év az ellenzéken. Pantheon. Budapest.
- Apponyi Emlékkönyv. Adalékok Apponyi Albert gróf közéleti működésének méltatásához születésének 80-ik évfordulója alkalmából. Magyar Külügyi Társaság. Budapest. 1926.
- Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. Attraktor. Máriabesnyő.
- Halmay Elemér (1926): A nyolcvan éves Apponyi. Korszerű elmélkedés. Kelet Népe. Budapest.
- Halmay Elemér (1931): A nyolcvanöt éves Apponyi. Revízió-Kelet népe. Budapest.
- Halmay Elemér (1933): Emlékezés Apponyi Albertről. Szerző kiadása.
- Litván György (1978): Károlyi Mihály levelezése. I. köt. 1905–1920. Akadémiai. Budapest.
- Németh Csaba (2013): Gróf Apponyi Albert Tápiógyörgye elfeledett díszpolgára. Thapeu. 2013/3. szám. 6-7. old.
- Odescalchi Eugénie (1987): Egy hercegnő emlékezik. Gondolat. Budapest.
- Pethő Sándor (1926): Gróf Apponyi Albert. Eligius. Budapest-Leipzig.
- Pongrácz Kálmán (1941): A nemzet ügyvédje (Emlékezés Apponyi Albertre, a revízió első harcosára.) Különnyomat. Budapest.
- Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. Mons-Ottó. Révai. Budapest. 1916.
- Strasser György (1932): A Győri M. Kir. Állami Leánylíceum értesítője az 1931-32. iskolai évről. Győr.
- Székfű Gyula (1938): Három nemzedék és ami utána következik. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest.
- Szécsényi András (2013): Apponyi Albert kultusza a két világháború között. Valóság. 2013/9. szám. 40-54. old.
- Szécsényi András (2006): Az idős Apponyi Albert. Honismeret. 2006/3. 40-44. old.
- Zeidler Miklós (2001): Apponyi Albert a „nemzet ügyvédje.” Európai utas. 2001/1. szám. 56-58. old.
- Zeidler Miklós (2003): Trianon. Osiris. Budapest.